

arts als het om alcoholmisbruik gaat? Wat weet men van de aetiologie? Beseffen wij steeds voldoende dat achter het alcoholmisbruik een mens en een gezin schuilgaan? Weten wij voldoende van de verstoringen van het electrolyten-evenwicht van de bierdrinkers, het zogenaamde hypo-osmolaliteitsyndroom? En wat is er bekend van het alcoholmisbruik van de zwangere en de morphogenese van haar kind? Zijn wij ons bewust van de schuldgevoelens van de alcoholist, die mensen van elkaar doen verwijderen? Het zijn juist deze gevoelens die meewerken aan het af- en uitstotings-effect. En dat kan nogal eens worden voorkómen door een ambulante hulpverlening.

Wat doet de huisarts persoonlijk aan voorlichting en preventie en waar beginnen deze? Valt de nadruk daarbij voldoende op jeugdige personen en is deze gericht op hun nieuwe cultuurbesef? Wanneer kunnen wij van een succesvolle behandeling spreken? Welke disciplines betrekken wij in de preventie, de diagnostiek, de behandeling en de nazorg? Deze vragen zijn geen „guilt producers”, maar getuigen van de unieke positie van de huisarts. Het is evenwel duidelijk dat de huisarts zich veelal onmachtig voelt en bijstand nodig heeft van gespecialiseerde hulpverleners.

Een paar glazen alcohol maken veel

duidelijk van binnen en buiten; bij het overschrijden van de norm treedt vervreemding op. De zekerheid die de vervreemding geeft, aldus *Maas*, is veiliger dan de onzekerheid van het nieuwe. De mens met een overmatig alcoholgebruik is vastgelopen in zijn verdere ontplooiing. Hij durft niet meer te komen tot experimentele interacties met nieuwe dingen, die het leven nu eenmaal blijft bieden. Een alcoholist, schrijft *Vestdijk*, staat een deel van zijn onverwisselbare en onherhaalbare individualiteit af aan de algemeenheid „alcoholmisbruik”. „Door haar sociabel karakter verwijst de ziekte, genaamd alcoholisme, altijd in sterke mate naar de zieke zelf”. Deze stelling van *Vestdijk* is bij een epidemiologische stijging een belangrijke en onontkoombare zienswijze.

In dit thema-nummer treft de lezer bijdragen aan van zeer verschillende signatuur: een essay – Jeugd en alcohol; een interview in de „harde journalistieke trant” – Behandeling van verslaving is een specialisme; klinische uiteenzettingen omtrent de somatische gevolgen van alcoholisme – Alcohol en de lever en Alcoholconsumptie als oorzaak van ziekten buiten de lever; een bijzonder moedige poging van huisartsenzijde een bijdrage te leveren – Alcoholabusus; verkenningen van een N.H.G.-studiegroep; van de zijde van de Anonieme

Alcoholisten (A.A.) – Alcoholics Anonymus en de artsen, waarbij volledige adreslijsten van A.A.-contacten en medische consultatiebureaus voor alcohol en drugs worden vermeld; voorts een vragenlijst als hulpmiddel voor de patiënt om te ontdekken of hij al dan niet drankproblemen heeft en ten slotte de letterlijke weergave van „een telefoontje, zo maar”.

De redactiecommissie is de auteurs erkentelijk dat zij gevolg hebben gegeven aan het verzoek een artikel samen te stellen. De schrijvers zijn erin geslaagd het signalerende basismateriaal te verschaffen, hetgeen het themanummer tot een werkblad maakt met vele horizonverwijders. Daarom nodigt de redactiecommissie de lezer uit studie te maken van een van de vermelde of andere vragen en hiermee de kolommen van ons blad te vullen. De fakkel moet worden doorgegeven. Dan getuigen wij ervan in Nederland „the spirit of age” te begrijpen. G.

Crolla-Baggen, Mieke. In: Pieter van de Ven. Vriend als vijand. Uitgeverij H. Nelissen b.v., Bloemendaal, 1975.

Maas, J. R. M. Stenen hebben pijn. Uitgeverij Contact. Amsterdam, 1975.

Vestdijk, S. De zieke mens in de romanliteratuur. Uitgave van de Koninklijke Nederlandse Gist- en Spiritusfabriek n.v. Delft, 1964.

Jeugd en alcohol – een historische inleiding

DOOR DR. D. DE MOULIN*, ARTS

De alcoholhoudende dranken, waarover men in de klassieke oudheid kon beschikken, waren verkregen door gisting; gedistilleerd kende men nog niet. Vooral de wijn is in het klassieke Griekenland en in het Romeinse rijk van grote betekenis geweest, niet alleen – met water gemengd – als dagelijkse drank bij de maaltijd, maar ook in het sociale verkeer. Het drinken ervan in gezelschap

ging vaak met enig ceremonieel gepaard, zoals reeds bij Homerus beschreven staat: van oudsher heeft men voor de wijn, met zijn merkwaardige inwerking op de menselijke geest, een zekere eerbied gehad. Het klassieke gastmaal was een aangelegenheid voor mannen, de vrouwen, die op Griekse vaasschilderingen aan zulke bijeenkomsten deelnemen, zijn courtisanes; pas veel later, in de keizertijd, werden ook eerbare vrouwen tot het drinkgelag toegelaten.

Wijn werd soms tot brakens toe genoten, zoals sommige vaasschilderingen la-

ten zien. Dronkenschap was voor Homerus afkeurenswaardig – hij spreekt over „de tot dwaasheid verleidende wijn” (Odyssee XIV, 464) – maar werd in de loop der eeuwen meer en meer met toegeeflijkheid beschouwd, vooral waar het uitspattingen van jongelui betrof. Of het een drinken was in eigen of in bevriende woning, dan wel op straat tijdens de bacchanalia of in de taveerne, steeds was het in gezelschap van anderen dat in de klassieke oudheid de wijn werd genoten. Van de „stille” drinker, al heeft die wellicht wel bestaan, vernemen wij niets.

* Directeur Instituut voor Geschiedenis der Geneeskunde, r.k. universiteit, Nijmegen.

De christelijke kerkvaders, dat laat zich denken, keuren het overmatig wijngebruik ten stelligste af: „dronkenschap is de ondergang van de rede”, zo waarschuwt in de vierde eeuw Basileos de Grote, „de verwoesting van de kracht, voortijdige ouderdom en plotselinge dood” (Homilieën XIV, 7). Dit beeld schildert de chronische dronkaard die men blijkbaar in de oudheid reeds kende.

De wijnbouw, door de Romeinen in West-Europa ingevoerd, bleef na de ondergang van het Rijk in het westen in stand; in de middeleeuwen symboliseerde de wijn niet alleen het bloed van Christus, maar bood hij, evenals in de heidense tijd, troost en lavenis ook in het aardse leven. Graag werd van deze lavenis gebruik gemaakt door de vaganten, onder wie zich veel studenten bevonden die van de ene universiteitsstad naar de andere zwierven. Het drinklied schijnt in deze kringen in de middeleeuwen te zijn ontstaan: het bekende „Mihi est propositum in taberna mori” is er één van en onder de Carmina Burana, een verzameling liederen uit de dertiende eeuw, kan men eveneens verscheidene drinkliederen aantreffen. Het drinklied verhoogt de gezelligheid van het gezamenlijk de beker ledigen en bevordert daarmee het saamhorigheidsgevoel, dat door jonge mensen toen, evenals nu, zo graag wordt gezocht.

De gevaren van het elkaar toedrinken, van het wijngebruik in het algemeen, worden uitvoerig besproken in een gedrukt tractaatje uit het begin van de zestiende eeuw, dat zich thans in de Bayerische Staatsbibliotheek bevindt. Aan het „unmeslich und überflüssiglich” drinken zijn vier „grosse Ybel” (Ubel) verbonden:

- 1 verstoring van het temperament van de lever, waardoor dit orgaan een vaste consistentie krijgt en „waterzucht” wordt opgeroepen;
- 2 ontregeling van de hersenen door de opstijgende dampen;
- 3 „aderzucht”, een afwijking die zich manifesteert in bevingen en trillingen;
- 4 een plotselinge dood.

Een volledig ABC van andere kwalijke gevolgen van het onmatig drinken,

waaronder geelzucht, podagra en verlies van sociale status, volgt op de fraaie beschrijving van de verschijnselen van het chronisch alcoholisme. „Spil, weib und wein, pringen manigen umb dan sein”, zo besluit waarschuwend dit tractaatje (*Sudhoff*). Het feit, dat een vlugschrift als dit werd gedrukt en verspreid, wijst er op dat het drankgebruik aan het einde der middeleeuwen de grenzen van het aanvaardbare had overschreden, althans in het – niet nader bekende – gebied waarin het is verschenen.

Een belangrijke gebeurtenis in de geschiedenis van het alcoholisme is de bereiding van alcohol door distillatie van wijn door de arts-chemist Arnoldus de Villanova (overleden 1312). De Arabische naam van de stof duidt er niet op dat zij door de Arabieren werd ontdekt, zoals veelal wordt gemeend; het woord betekent *de* (al) *geest* (koh'l) en werd aan de materie gegeven wegens haar vluchtigheid in een tijd toen het Arabisch in het medische en alchemistische jargon een grote invloed had. De wijngeest, ook wel aqua vitae geheten, werd aanvaankelijk als een machtig geneesmiddel beschouwd met opwekkende eigenschappen. In een codex uit de veertiende eeuw, die in de Koninklijke Bibliotheek van Brussel berust (M.S. 15624-15641), worden de voortreffelijkheden van de brandewijn breed uitgemeten: niet alleen is hij dienstig tegen allerlei uitwendige en inwendige kwalen, maar bij regelmatig gebruik ook preventief werkzaam (*Vandewiele*). Gedurende de grote pestepidemie in het midden van de veertiende eeuw was naar dit levenswater dan ook veel vraag, zozeer zelfs dat de artsen er de zeggenschap over verloren (*Bernal*).

Toch richtte de beschrijving, welke *Sennert* in 1629 over de „ebrietas” gaf en waarbij hij de gelegheidsroes onderscheidde van de chronische drankzucht, zich nog op het overmatig gebruik van wijn en van bier. Hollandse schilderijen uit de Gouden Eeuw beelden menigmaal drinkende mensen af, schutters aan de maaltijd of een jongeman met zijn meisje op schoot: steeds is het nog wijn die daar wordt gedronken en van de schilderijen straalt een zekere levensvreugde af.

Omstreeks dezelfde tijd leerde men echter op goedkope wijze sterke drank te stoken uit graan en uit aardappels en in

grote gebieden van Europa verdrong het gedistilleerd de wijn en het bier als volksdrank. Zeer duidelijk kwam dit tot uiting tijdens de industriële revolutie die omstreeks 1750 in Engeland een aanvang nam en zich wat later ook op het Europese vasteland manifesteerde. Deze periode, die tot omstreeks 1840 heeft geduurd, kenmerkt zich door het overgaan van het handwerk op de machinearbeid, met als gevolg een nieuwe vorm van samenleving, vooral gekenmerkt door de aanwezigheid van grote aantallen producenten en consumenten. De nieuwe fabrieken trokken veel bewoners van het platteland naar de industriële centra, er ontstond een fabrieksproletariaat dat onder veel ongunstiger omstandigheden te werken en te leven had dan tevoren in de werkplaats en op het land.

Het is dan ook geen toeval dat juist in deze periode een scherpe stijging viel waar te nemen in het gebruik van sterke drank - in Nederland werd in 1831 per hoofd van de bevolking 10 liter gedistilleerd gebruikt (*Methorst*) -, waarbij het tevens opvalt dat het drinken niet langer dient ter versterking van de groepssolidariteit, maar als middel om uit de ellende te vluchten. Het drinken, ook al gebeurt dit in de kroeg, is een eenzame bezigheid geworden. De bekende prent „Gin Lane” van William Hogarth (1697-1764), later de reeks getiteld „The Bottle” van George Cruikshank (1847) of het schilderij „L'absinthe” van Edgar Degas uit 1876, laten, evenals de romans van Charles Dickens en Emile Zola, het troosteloze zien van deze wijze van drinken.

Maatschappelijke ellende is echter niet de enige oorzaak van drankmisbruik in de negentiende eeuw geweest. Het geloof dat alcohol de arbeidsprestatie gunstig zou beïnvloeden en bovendien een zekere voedingswaarde inhield, heeft hiertoe ook wel bijgedragen. Belangrijker echter was volgens de fysioloog *Von Bunge* (1844-1920) de menselijke zucht tot naäpen - „ein Erbstück von unseren geschwänzten Vorfahren”. De mensen drinken omdat anderen drinken.

Bunge had zeker gelijk voor wat de studenten betreft. Wat door de academische jeugd in de vorige eeuw en nog aan het begin van deze eeuw werd gedron-

Illustratie van O. Veralby uit *Klikspaan: Studenten-typen*.

ken, was bepaald indrukwekkend. *Klikspaan* laat in 1841 in een moeilijk gesprek tussen een Leidse student en zijn oude heer een onbetaalde rekening voor de dag komen betreffende 90 flessen Bordeaux, 20 flessen Champagne, evenzoveel flessen Chambertin en „nog een bagatelletje”, besteld en opgedronken in nog geen half jaar tijds. Duitse studenten genoten een grote reputatie in het drinken van bier. De organisaties tot drankbestrijding, die omstreeks het midden van de vorige eeuw in de meeste Europese landen ontstonden, hebben in studentenkringen weinig weerklank gevonden. De drank is ongetwijfeld aanleiding geweest tot het sjezen van menige student, maar heeft – althans niet aanwijsbaar – niet geleid tot chronisch alcoholisme na het verlaten van de universiteit, al dan niet met het diploma op zak.

Sinds de tweede helft van de achttiende eeuw begon de medische professie meer dan tot dusver belang te stellen in de somatische aspecten van het drankmisbruik. De vraag werd opgeworpen – en na een discussie van tientallen jaren tenslotte ontkenkend beantwoord – of het mogelijk was dat de organen van een potator op den duur dermate met alco-

hol konden worden doordrenkt dat hij spontaan in brand zou vliegen. In 1813 verscheen de eerste beschrijving van het delirium tremens (*Sutton*), spoedig gevolgd door vele andere mededelingen hierover. *Huss* voerde in 1849 de term „alcoholisme” in.

In de laatste decennia van de vorige eeuw richtte zich het onderzoek meer op het directe effect van het gebruik van alcohol en kwam men, onder andere na experimenten met schoolkinderen, tot de conclusie dat alcohol, anders dan tot dusver werd aangenomen, de geestelijke prestaties niet verhoogt, doch juist vermindert. Deze uitkomst had grote actuele waarde, want het werd in diezelfde tijd duidelijk dat een groot percentage der leerlingen van de volksscholen thuis grotere of kleinere hoeveelheden alcoholica te drinken kreeg, niet alleen met goedvinden, maar soms zelfs op aandringen van hun ouders, die in zulke dranken een onmiskenbaar voedsel zagen (*Pfleiderer*). Kon de Parijse psychiater *Magnan* (1835-1916) verklaren dat hij voor 1870 nooit een geval van alcoholisme bij een vrouw of bij een kind had waargenomen, tegen de eeuwwisseling was dit wel anders geworden. Daarentegen was omstreeks 1900 de openbare dronkenschap afgenomen, maar had het „matig” gebruik van alcohol verder om zich heen gegrepen (*Pfleiderer*). Wat onder „matig” alcoholgebruik moet worden verstaan is echter geheel willekeurig; in sommige streken van Zwitserland hielden mensen, die dagelijks twee liter wijn dronken en hun kinderen cognac voerden, zichzelf voor matige drinkers (*Forel*).

Afgezien van het alcoholgebruik door studenten, dat van de middeleeuwen af tot 1900 of daaromtrent weinig veranderingen te zien heeft gegeven, is het dus pas sinds het einde van de vorige eeuw duidelijk geworden dat vooral in die streken van Europa, waar door volwassenen als regel alcohol wordt gedronken,

ook voor jonge kinderen een alcoholprobleem kan bestaan. Bij de beoordeling van het blijkbaar toenemende alcoholgebruik door middelbare scholieren moet men zich wel voor ogen houden dat de leeftijd van zulke kinderen, vooral van die der hoogste klassen, overeenstemt met die van de studenten van weleer, die op jongere leeftijd dan tegenwoordig naar de universiteit gingen. En wanneer *Maddox* op grond van een ervaring van een kwarteeuw tot de conclusie komt dat „the drinking behavior of an overwhelming majority of teenagers is eventually integrated”, dan is dat in overeenstemming met wat kan worden gezegd van de jongerejaarsstudenten van honderd of tweehonderd jaar geleden. „Veel moet gezien worden tegen de historische achtergrond van het probleem” (*Esser*).

- Bernal, J. D. *Science in History*. Vol. I Pelican Books, Harmondsworth, 1969.
- Bunge, G. von. In: *Schlesische Nachrichten*, 1890 (geciteerd door Forel).
- Esser, P. H. *Alcoholisme*. J. H. Kok, Kampen, 1960.
- Forel, A. *Die Trinksitten, ihre hygienische und sociale Bedeutung, ihre Beziehungen zur akademischen Jugend*. Ferdinand Enke, Stuttgart, 1891.
- Huss, M. *Alcoholismus chronicus, eller chronisk alkoholssjukdom*. Beckman, Stockholm, 1849.
- Klikspaan (J. Kneppelhou) *Studententypen*. A. W. Sythoff, Leiden, zonder jaar (eerste druk 1841).
- Maddox, G. L. (1966) *Ann. N.Y. Acad. Sci.* 133, 856-865.
- Magnan, V. Geciteerd door Coste in commentaar op voordracht van Methorst.
- Methorst L'Alcoolisme en Hollande. *Acta Xe Congres International d'Hygiène et de Démographie*. Parijs, 1900.
- Pfleiderer, A. *Bilderatlas zur Alkoholfrage*. Mimir, Reutlingen, 1910.
- Sennert, D. *Medicina practica*. Lib. I, part II, cap VI J. A. Huguetan, Lyon, 1629.
- Sudhoff, K. (1913-'14) *Arch. Gesch. Med.* 7, 353-354.
- Sutton, T. *Tracts on delirium tremens*. T. Underwood, London, 1813.
- Vandewiele, L. J. (1964) *Pharm. Tschr. België* 41, 65-80.